

Jan Eichler: Mezinárodní bezpečnost v době globalizace

(Informativní recenze)

RECENZE

Známý a renomovaný autor Jan Eichler, pracovník Ústavu mezinárodních vztahů v Praze, vydal po monografii Terorismus a války na počátku 21. století další, v názvu uvedenou publikaci o mezinárodní bezpečnosti v době globalizace. Navazuje jí mj. tematicky na knihu, která vyšla v nakladatelství AVIS Ministerstva obrany pod názvem Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století a byla určena jen pracovníkům tohoto rezortu. [1]

Nejnovější Eichlerova kniha má tři části. V první autor na sto stranách podrobně vymezuje téměř tři desítky základních pojmů z teorie bezpečnosti, tedy dvojnásobně více než v předcházející publikaci, a na základě nejnovější literatury. Ve druhé části se zabývá charakterem válek v devadesátých letech minulého století. V části třetí pojednává o globálním terorismu a navazuje na prvně uvedenou publikaci.

Základní pojmy z teorie bezpečnosti

Autor se především zabývá teoriemi realismu a neorealismu, liberálního institucionismus, konstruktivismu, kritickou teorií a radikální teorií. Proto stojí za to uvést základní problémové okruhy a pojmy, se kterými uvedené disciplíny operují a autor je zároveň vymezuje a rozvíjí.

Ústřední pojmy: **realismus** a **neorealismus**, typy mezinárodních uspořádání (unipolarita, bipolarita, vyvážená multipolarita, nevyvážená multipolarita). Liberální institucionismus a jeho hlavní metody. Dimenze bezpečnosti. Základní rysy bezpečnostních hrozeb a rizik. Největší hrozby pro země euroatlantické oblasti. Nejzávažnější bezpečnostní rizika současného světa. Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb. Vyhodnocování a zvládání bezpečnostních rizik. Bezpečnostní dilema. Bezpečnostní spolupráce. Bezpečnostní společenství. Bezpečnostní studia. Kritické reflexe politiků neutrálních států. Činitelé bezpečnostní politiky. Mír. Válka. Strategie. Zbrojení. Kontrola zbrojení. Proliferace zbraní hromadného ničení. Neutralita. Globalizace a bezpečnost. Fukuyamovo pojetí globalizace jako konce dějin. Huntingtonovo pojetí globalizace jako střetnutí civilizací. Odzbrojovací smlouvy podepsané na počátku devadesátých let.

V první části nejde jen o vymezení základních pojmů teorie bezpečnosti, ale i o **uvedení tematických oblastí** nového pojetí této disciplíny. Autor neuvádí celý komplex pojmů. Mohl by uvést například různé druhy bezpečnosti (národní, vnitřní, vnější, ekonomická, environmentální), bezpečnostní prostředí, bezpečnostní komunita, národní zájem, moc, rovnováha moci, konflikt, bezpečnostní politika, obranná politika, vojenská politika, obrana, sekuritizace atd. [2] Autor však nezpracovává bezpečnostní terminologii, ale pojmový rámec tématu své publikace.

Zvláště zajímavé je Eichlerovo vysvětlování zásadního rozdílu mezi pojmy „bezpečnostní hrozba“ a „bezpečnostní riziko“, kde navazuje na předního německého sociologa

Ulricha Becka, který riziko pojímá jako předvídatelný důsledek lidského rozhodování. [3] Podle Jana Eichlera jsou rizika „... sociální jevy odvozené od hrozeb, mají vždy subjektivní charakter. Odvozují se od rozhodnutí a činů těch, kteří vyhodnocují situaci a podle toho pak jednají..., a tím pádem nesou zodpovědnost za své kroky“. [4]

Práce je určena především pro pedagogickou činnost. Obvykle jsou proto uváděny definice daného pojmu, jak je vymezuje řada autorů včetně relevantních příkladů, aniž se autor sám explicitně hlásí k určité definici nebo formuluje vlastní. Tzn. tato část má výrazně výkladový charakter, Jan Eichler s názory prezentovaných autorů nepolemizuje, staví se k nim většinou neutrálně. To je jistou slabinou publikace, z hlediska modernější výuky by ji až na výjimky slušel polemičtější ráz, protože mezi jednotlivými autory diskuze probíhá. Autorovu preferenci lze zčásti vypožorovat jen z dílčích shrnutí, kde v hodnocení jednotlivých vymezení lze identifikovat jeho názor. Z toho lze vyvodit, že čtenářům nabízí nejrůznější názory na explikované pojmy a preferenční výběr ponechává na nich samotných.

Za aktuální bezpečnostní hrozby autor v podstatném souladu s bezpečnostními dokumenty Evropské unie i Severoatlantické aliance považuje stále zejména terorismus, zhroucené státy, šíření zbraní hromadného ničení, regionální války, chudobu, nestabilitu a zhoršení životního prostředí. Za hlavní ukazatele síly států jsou považovány poloha a rozloha, počet obyvatelstva, vydatnost přírodních zdrojů, technologická vyspělost, sociální soudržnost, a zejména vojenská síla. Z globálního hlediska je podle něj nutné po překonání bipolarity (USA – SSSR, eventuálně potenciální USA – Čína) překonat i stadium unipolarity s cílem dosáhnout **vyvážené multipolarity s dominancí více velmocí**, mezi nimiž nejsou vážnější konflikty, existuje mezi nimi rovnováha sil. Sledujeme-li první výsledky zahraniční a bezpečnostní politiky nového amerického prezidenta Baracka Obamy, ten sice znovu prezentoval své odhodlání zachovat americký světový *leadership*, ale charakter jeho politiky by mohl vést k naznačenému modelu světového uspořádání s jistou dominancí Spojených států a Číny.

Z této části je patrné, jakými významnými proměnami prošla bezpečnost za posledních dvacet let a proč je nutné se tak rozsáhle věnovat novému pojetí bezpečnosti, která se již neomezuje jenom na vojenství, jak tomu bylo ještě před desetiletím.

Války v devadesátých letech 20. století

Obsahem této části je zhodnocení válek, které vypukly od roku 1990 do roku 2001 v Africe, Asii a v Latinské Americe, dále války v Perském zálivu v roce 1991 a letecké války proti Srbsku v roce 1999. V těchto letech proběhlo **120 ozbrojených konfliktů** se čtyřmi milióny mrtvých a čtyřiceti milióny vyhnaných. Války se odbyvaly zvláště v tzv. historické části světa a ze sociologického hlediska stojí za pozornost, že byly neobyčejně kruté i vůči vyznavačům stejného náboženství (např. Alžír) a spojeny s etnickými čistkami (např. Dárfúr). Příčinou byla často kmenová či klanová nenávisť a výsledkem přes chaotičnost průběhu střetnutí mnohdy genocida. Z mrtvých bylo 94 % civilistů (za první světové války jen 15 %, za druhé 50 %). To často vyvolalo velkou mezinárodní solidaritu, která však nemohl zdaleka kompenzovat rozsah lidských a materiálních ztrát.

V Asii se ozbrojené ozbrojená střetnutí přesunula z Vietnamu především do Indonésie a aktuálně do Afghánistánu, ale stejně tak jako v Africe byla převážně spjata již ne

s komunismem, ale s pojetím islámu. Napětí v této části světa bytostně ohrožuje zvláště Pákistán, ale také Indii a Čínu (Bombaj, Ujgurská autonomní oblast).

Latinská Amerika prožila v historii nespočet vojenských diktatur. V současné době však s výjimkou dvou zemí tu byly zvoleny vlády relativně demokratickým způsobem. Tento subkontinent však ohrožuje populismus, nyní převážně levicový. A protože se výsledky nedostavují, dochází i k ozbrojeným konfliktům, které si již vyžádaly tisíce mrtvých, zvláště v Kolumbii; situace je vážná i na Haiti, v Bolívii a ve Venezuele.

Neobyčejně vleklý je i izraelsko-palestinský konflikt, který je intenzivní od druhé světové války. Příčinami ozbrojených konfliktů je v této oblasti i nedostatek vody, např. v Jordánsku, Izraeli, Kuvajtu a ve Spojených arabských emirátech. Izrael má pro vedení válek malé strategické zázemí, nemá kam ustupovat, nemůže vytvářet druhé sledy vojenských sil; proto v podstatě není rozdíl mezi frontou a zázemím, což silně ovlivňuje psychiku obyvatel. Stejně tak působí palestinský asymetrický způsob boje. Izraeli proto nezbyvá než neustále militarizovat. Dvouletá až třiletá povinná základní služba se týká i žen. Za svou existenci Izrael může děkovat zvláště Spojeným státům jako strategickému partnerovi.

Současné války a ozbrojená střetnutí jsou strašná, nyní drtivě postihují především civilní obyvatelstvo. Proto vznikla i idea *human security*. Je zřejmé, že EU by měla definovat specifickou evropskou koncepci bezpečnosti založenou na zásadách lidské bezpečnosti, která by umožňovala v krizových situacích zasahovat účinněji a využívat své zahraniční a bezpečnosti politiky způsobem, jenž by se těšil podpoře občanů, a zároveň by se zaměřil na potřeby zranitelných komunit. Lidská bezpečnost by se měla stát novým operačním rámcem zahraničních akcí vedených EU. Dojde-li proto k reedici této publikace, měl by se jí autor věnovat rozsáhleji.

Samostatnou pozornost autor věnuje válkám, ve kterých je zaangażován tzv. **posthistorický svět**, zejména Spojené státy. V období po studené válce se odehrály čtyři: dvě v devadesátých letech (Pouštní bouře 1991 v Iráku a v Kuvajtu a Spojenecká síla v roce 1999 na území bývalé Jugoslávie, která zakončila konflikt od roku 1991 v podstatě dodnes diskutovanou leteckou válkou) a dvě po 11. 9. 2001 (Afgánistán a Irák). V těchto vojenských operacích byly s výjimkou zbraní hromadného ničení nasazeny všechny dostupné zbraně a zbraňové systémy, řádově tisíce tanků a letounů či vrtulníků. Byly to navíc operace masového charakteru, např. v Pouštní bouři na obou stranách bojovalo cca půl milionu vojáků. Jen pro ilustraci ze SRN bylo vypraveno 750 nákladních vlaků a 1300 automobilových kolon.

V souvislosti s touto operací si autor klade řadu otázek: proč spojenci neobsadili Bagdád, neporazily elitní jednotky včetně „revolučních gard“ a nezničili zbraně hromadného ničení, čímž umožnili Husajnovi vypořádat se barbarsky s odpůrci, nemluvě o tom, že by se vyhnuli druhé irácké válce. Autor se domnívá, že prezident George Bush starší měl strach právě ze zbraní hromadného ničení a z rozpadu Iráku. Američané však tvrdili, že by se to setkalo s odporem arabských států. I balkánská válka skončila problematickým osamostatněním Kosova. Obecně lze říci, že problémem těchto válek není převážně zvládané vojenské řešení, ale poválečné uspořádání.

Druhá část nás nutí zamýšlet se nad civilními oběťmi současných válek a proč je proto nutné rozpracovávat, a především realizovat zásady *human security*, které je dílem londýnské školy bezpečnostní studií. Není to možné jinak než v rámci Evropské unie a naší bezpečnostní politiky. Tato idea a teorie by měla být respektována i v nové

strategické koncepci Severoatlantické aliance, na které se pracuje a která má být schválena na summitu NATO koncem tohoto roku v Lisabonu.

Globální terorismus

Ve třetí část publikace se autor zabývá národním, mezinárodním, a zvláště globálním terorismem, jehož nástup začal nejviditelněji 11. září 2001. Pozornost věnuje především jeho základní charakteristice, nejvýznamnějším akcím a předním organizacím. Zaměřuje se na konflikt v Afghánistánu (od roku 2001), v Iráku (2003), na konflikt mezi Ruskem a Gruzii (2008) a analyzuje i ofenzivu Izraele proti Gaze na přelomu let 2008-2009. Pozornost problematice terorismu je o to cennější, že s výjimkou právě uvedených oblastí se hrozba terorismu v ostatních světových teritoriích s výjimkou Indie a Indonésie stále více podceňuje, protože zde delší dobu nedošlo k vážnějšímu teroristickému útoku jako byl New York, Washington, Londýn, Madrid či Beslan.

Dále je v této kapitole pozoruhodné to, že autor přináší vlastní etapizaci dosavadního vývoje terorismu a její zdůvodnění na základě používaného *modus operandi*, tedy demonstrativní, destruktivní a sebevražedný terorismus. [5]

Základní charakteristiku terorismu vidí autor v tom, že na rozdíl od vojenských jednotek útočí teroristické skupiny bez předchozího vyhlášení války a jejich přípravy na úder probíhají skrytě, za přísného utajení typického pro uzavřené spiklenecké komunity. Jde tedy o nepřímou strategii a převážně asymetrickou válku. Je však stále nutné rozlišovat mezi terorismem, gerilovou či partyzánskou válkou a národněosvobozenecím bojem.

Globální terorismus podle autora usiluje o vysoký počet obětí, což svými psychologickými dopady přesahuje státní hranice a ovlivňuje veřejné mínění nejen v jedné zemi, ale v celém regionu, či dokonce celém světě. Zneužívá přitom stinné stránky globalizace kulturního, ekonomického a náboženského charakteru. Teroristické akce potvrdily správnost americké definice charakterizující **terorismus jako plánované násilné akce, které mají politické zaměření a které podnikají činitelé na nižší než státní úrovni**. Společnou ideou je nenávisť vůči hodnotám západní civilizace a jejímu hlavnímu symbolu, jímž jsou Spojené státy.

Autor je přesvědčen jako většina teoretiků, že globální akce teroristů jsou odsouzené, ale zároveň se domnívá, že jsou reakcí na politiku USA vůči islámskému světu. Je to vysvětlení pravdivé, ale jednostranné: samostatnou vinu druhé strany není možné popřít. Podobně je tomu i pokud jde o Irák a Afghánistán. Otevřeným problémem zůstává, zda zvolená ofenzivní strategie spojená s válečnými konflikty a vysláním zahraničních misí je efektivnější, než by byl vzájemný dialog mezi soupeřícími stranami a adekvátní obrana vlastního území proti pronikání mezinárodního terorismu, jakou zvolily i Spojené státy. Je poté otázkou, jaké byly hlavní příčiny toho, proč v této zemi od 11. září 2001 nedošlo k vážnějšímu teroristickému útoku.

Na druhé straně Blízký a Střední východ a postsovětský prostor zůstávají nadále nebezpečnými oblastmi současného světa. Svět potřebuje, aby jako kdysi Ronald Reagan a Michail Gorbačov i Barack Obama s Dimitrijem Medveděvem resp. Vladimírem Putinem adekvátně zvládli existující bezpečnostní situaci. Konečně na zmíněná témata se mj. zaměřuje i tvorba nové strategické koncepce Severoatlantické aliance.

Třetí část dokumentuje jakými významnými proměnami prošel mezinárodní terorismus po studené válce, a zejména po 11. září 2001. Ukazuje se, jak může být

v zájmu fundamentalistické nesnášenlivosti a nenávisti zneužívána náboženská i jiná víra či ideologie.

Shrnutí

Autor zakončil v závěru svou práci dvěma shrnutími, která určitě mohou být zajímavá pro vojáky i odborníky v oblasti bezpečnosti:

1. Doba nazývaná jako **postkonfrontační** je plná bezpečnostních hrozeb a rizik, kterým je možno se vyhnout nebo je podstoupit. I nadále tak mnohé záleží na činitelích bezpečnostní politiky, zejména na vládách jednotlivých států a nejvyšších představitelích mezinárodních organizací. Právě oni budou rozhodovat, jakou cestou se bude ubírat mezinárodní bezpečnost v příštích letech. Na nich bude ve velké míře záležet, zda to bude cesta konfrontační či válek, nebo se prosadí liberální pojetí mezinárodní bezpečnosti, které se zaměřuje na volný obchod, mezinárodní komunikaci a vyjednávání a na mírovou spolupráci mezi státy.
2. **Silová řešení nadále zůstávají součástí mezinárodní politiky.** I na začátku 21. století dávají politikové příklady k vojenským úderům, aniž by se příliš znepokojovali otázkou, zda je takový přístup legální a legitimní. Platí to zejména pro jižní polokouli (zejména pro Afriku, kde je nejvíce obětí), ale také pro Sever, tedy pro Fukuyamův posthistorický svět. Nejvýrazněji se to ukázalo v Iráku, během krátké rusko-gruzínské války a při izraelské operaci Lité olovo, jež bylo odpovědí na raketové útoky Hamásu.

- rk -

Poznámky k textu a literatura:

- [1] Jan EICHLER. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. 1. vyd., Praha: Portál, 2009, 327 s., ISBN 978-80-7367-540-0 (tato publikace byla recenzována); Jan EICHLER. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. 1. vyd., Praha: Ministerstvo obrany České republiky–AVIS, 2006, 303 stran, ISBN 80-7278-326-2; RAŠEK, A. Recenze monografie Jana Eichlera *Terorismus a války na počátku 21. století*. *Sociologický časopis*, ročník 44, čís. 2/2008, s. 441-445; RAŠEK, A. *Terorismus a války na počátku 21. století*. [recenze] *Vojenské rozhledy*, 2008, č. 3, ročník XVII (XLIX), str. 155-166, ISSN 1210-3292.
- [2] Kdo se o nich chce dozvědět více, viz např. *Slovník vojenského profesionála*. Humanitní obory. Předsesta reakční rady PhDr. Miroslav Purkrábek, CSc. Ministerstvo obrany ČR, Praha 1993, stran 270, ISBN 80-85469-58-8; ZEMAN, P. (ed.) *Česká bezpečnostní terminologie*. Výklad základních pojmů. Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně. Brno, 2003, 158 stran.
- [3] BECK, U. *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2003.
- [4] EICHLER, J. (2009), *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*, s. 43.
- [5] EICHLER, J., cit. dílo, s. 164-168.